

ELS ORÍGENS D'ARBECA: EL POBLAT IBÈRIC DEL CASTELL I LA VIL·LA ROMANA DE L'ESCORXADOR

IGNASI GARCÉS i ESTALLO*

1. INTRODUCCIÓ

El professor P. de Palol mereix ésser evocat per la gran obra científica llegada i per la seva influència en els estudis posteriors d'arqueologia peninsular, en especial en el camp de l'antiguitat tardana. Tanmateix, hi ha un tercer aspecte digne d'ésser recordat per aquells que tinguérem la sort de gaudir de la seva apassionada docència en la Universitat de Barcelona. En particular, sempre recordaré aquell dia de tardor del 1977 quan, per primera vegada i com a estudiant, vaig poder participar en l'excavació arqueològica de la basílica paleocristiana d'El Bovalar (Seròs, Segrià).

Més recentment, en els onze anys de presència continuada a Arbeca, amb motiu de l'excavació del poblat de l'edat del ferro i ibèric d'Els Vilars, he tingut ocasió de conèixer dos jaciments emplaçats en la mateixa vila que aquí presentem: l'assentament ibèric del Castell, gairebé inèdit (Boleda, 1976, p. 23; Sans & Pau, 1983, p. 17; Garcés, 1992, p. 286) i el jaciment romà de L'Escorxador -segurament una vil·la-, inèdit, el coneixement del qual dec a l'atenció del Sr. Manel Batalla, veí d'Arbeca.

El municipi d'Arbeca ocupa la porció nord-est de la comarca de les Garrigues, limítrofe amb les de l'Urgell i el Pla d'Urgell. El formen uns 2.380 habitants (cens de 1980). La principal activitat actual és agropecuària, amb regadiu aproximadament en un quart del terme (fruiters, farratges, blat de moro) i la resta de secà (blat, ordi, ametllers, vinya i en especial oliveres), complementada amb porcí, oví i aviram. Les litologies de base són

*Universitat de Barcelona

ben monòtones: margues eocèniques i oligocèniques que es combinen amb alguns sediments quaternaris als fons de diversos barrancs suaus, tributaris del riu Corb, afluent per l'esquerra del Segre.

L'antic nucli urbà, amb construccions civils tardomedievales i renaixentistes, ocupa els vessants meridionals del tossal del Castell. El creixement posterior s'orientà seguint tres direccions, les carreteres de sortida a Lleida, Belianes i Vilanova de Bellpuig, respectivament. La vila va assolir un màxim poblacional deu fer uns seixanta anys, amb una notable pèrdua d'habitants fins al 1960, moment en què s'estabilitzà.

En el darrer quart del segle XI, el vescomte de Cardona apareix com el principal repoblador de la vall del Corb; no obstant això, Arbeca no apareix explícitament citada en relació amb aquest llinatge fins després de la conquesta de Lleida, en un document de, 1151. Els Cardona, una de les famílies més poderoses de la Catalunya medieval, construïren un impressionant castell-palau que ocupà tot el cim del tossal, del qual resten plantes i gravats d'enginyers militars francesos, així com un plànol topogràfic efectuat per la Mancomunitat de Catalunya. Fou destruït en el transcurs de la Guerra dels Segadors, i espoliat com a cantera de material constructiu pel mateix poble al llarg del segle XVIII. Actualment, només resta la base d'una torre, alguns paranyes de muralles i diversos soterranis; el seu centre és ocupat per l'actual escola d'educació bàsica d'Arbeca.

Del poblament protohistòric de la rodalia, es coneix l'existència d'alguns jaciments de l'edat del bronze (Alonso *et alii*, en premsa), però és de l'edat del ferro que posseïm dades substancials, bàsicament procedents de les excavacions científiques del poblat fortificat d'Els Vilars (Garcés *et alii*, 1993, 43-59), encara que no úniques, com ben bé testimonien altres jaciments contemporanis destruïts, o simplement no excavats, per exemple, L'Estany (Mirada, 1995, p. 7-22). També és coneixen diversos assentaments ibèrics i romans en les mateixes condicions, recentment recollits dintre del projecte d'estudi del territori emprès per la Universitat de Lleida, DGICYT PS 92-0148, en el qual s'emmarca aquest treball com un aveng.

2. EL POBLAT IBÈRIC DEL CASTELL

2.1. Descripció

Ocupa un tossal amb una altura màxima de 353 m sobre una exten-

sa plana als seus peus en direcció nord, amb una mitjana de 300 m; de fet, no hi ha cap obstacle visual en quilòmetres; l'esperó és continuació d'una sèrie d'elevacions tabulars que provenen de l'oest: la població de Puiggròs i el Tossal Gros, que continuen amb "serres" menors en direcció est. El paisatge esdevé més abrupte al sud, però l'altura del Castell es suficient per ésser identificat en la llunyania des de bona part del traçat de l'actual A-2 al seu pas per les Garrigues; segurament, aquestes condicions estratègiques ja devien d'ésser valorades en l'època ibèrica plena (fig. 1).

L'altura relativa del tossal del Castell és d'uns 30 m sobre la base més immediata. El cim actual, allargat en direcció oest-est, abasta una superfície d'uns 200 x 100 m, que hipotèticament permetria la instal·lació d'un gran poblat ibèric, però s'ha d'invocar certa prudència i recordar que el Castell dels Cardona ben bé ha pogut modificar la topografia antiga. Ignorem si es conserven restes ibèriques sota el Castell-escoles, i en quin estat; la pavimentació de la superfície i dels vessants meridionals impedeix ara per ara observar-les. El vessant nord, el més abrupte i únic no edificat, és el que proporciona restes ceràmiques en superfície. Es tracta d'un sector amb fort pendent, lleugerament aterrat i repoblat amb pins; la progressiva formació d'una capa de pinassa previsiblement dificultarà comprovar més dades superficials en el futur. En el vessant, no hi hem observat restes constructives; sense descartar un possible poblament de vessant, en principi és més raonable considerar aquestes troballes com una aportació del cim, entre terres remogudes en el moment de construir les escoles.

2.2. Materials i cronologia

Els materials trobats han estat marcats amb la clau CAS, i procedeixen de dues visites, el 1989 i 1994.

Ceràmica de vernís negre

Es coneixen tres fragments de ceràmica campaniana A, dos d'ells informes i una vora. Permeten datar el conjunt entre final del segle III aC i el segle II aC.

(CAS-94) Petit fragment de vora, potser d'una forma Lamb. 5/7. Argila decantada, de color marró-granatós. Vernís espès i ben adherit, lleugerament tornassolat (fig. 2,1).

Ceràmica de vernís roig ilerget

Malgrat que només es coneix un petit fragment informe, redundaria en les datacions anteriors aportades pel vernís negre.

Ceràmica ibèrica pintada

Es coneix un total de cinc fragments. Destaquem:

1. (CAS-94) Frag. de vora de plat. Nucli gris i superfícies ataronjades, una mica fumada a la vora, argila decantada, amb algunes partícules blanquinoses. Una banda pintada amb morat sobre la vora i restes de dos filets i una banda fina a la superfície exterior (fig. 2,4).

2. (CAS-94) Frag. de vora de gerro tipus "coll d'ànec". Argila ben depurada que conté alguna partícula blanquinosa i cocció elevada que ha propiciat una fractura rectilínia amb arestes marcades. Nucli gris cendra i superfícies beig marronós, allisades. Conserva una banda pintada a la vora en color morat (fig. 2,5).

Ceràmica ibèrica oxidada

Es poden recollir abundants fragments, de la selecció destaquem:

1. (CAS-94) Frag. de vora de gerra del tipus de doble llavi. Argila decantada i compacta, amb alguna partícula blanquinosa, fractura amb arestes molt marcades nucli ataronjat i superfícies del mateix color, lluentes per allisat (fig. 2,2).

2. (CAS-94) Frag. de vora tipus "coll de cigne". Nucli i superfícies del mateix color marronós pàl·lid; conté nombrosos desgreixants fins. Fractura irregular, es conserva molt rodada i ha perdut la pintura original, de la qual hi ha indicis (fig. 2,3).

3. (CAS-89) Frag. de vora de llavi apuntat. Nucli i superfícies del mateix color marró pàl·lid; l'argila conté partícules micàcies i guixoses; fractura irregular. Allisat poc acurat en les superfícies (fig. 2,6).

Àmfora ibèrica

Com el cas anterior, els fragments són freqüents; destaquem:

1. (CAS-89) Frag. de vora. Argila decantada, de nucli grisós i superfícies ataronjades, amb algunes partícules calcàries, fractura rectilínia i amb arestes. Allisat exterior imperfecte; forma una fina capa vermellosa (fig. 2,7).

2. (CAS-89) Frag. de vora. Argila decantada, de color rosat, a l'interior, i ataronjat pàl·lid, a l'exterior, amb algunes partícules calcàries, fractura irregular (fig. 2,8).

Ceràmica modelada a mà

Troballes ocasionals de petits fragments, amb pastes oxidades i reduïdes.

3. LA VIL·LA ROMANA DE L'ESCORXADOR

3.1. Descripció

Les restes del jaciment romà estan situades a uns tres-cents cinquanta metres a l'est del peu del Castell, davant de l'actual edifici de l'escorxador i al començament mateix de l'antic camí de Tàrrega i de la partida del Pedruell, però la distància entre ambdós jaciments encara pot rebaixar-se, segons notícies orals de troballes més properes, ja sota el nucli urbà. Ocupa cotes de 324-320 m.

L'esmentat camí ha ocasionat la destrucció i secció d'algunes construccions; en el seu costat oest, hi ha un conjunt de restes constructives romanes visibles, amb superposicions posteriors; en el costat de llevant, s'estén un gran camp de conreu en suau pendent, on no s'observa cap estructura, però on és possible localitzar restes ceràmiques en superfície, amb major concentració en l'extrem sud-oest, el més proper a les restes constructives esmentades (fig. 1).

El conjunt constructiu està format per diversos sectors. El grup principal és el més pròxim a L'Escorxador i compost per una cantonada amb blocs de pedra escairats, una possible conducció, un mur est-oest seccionat i un paviment en *opus signinum* també seccionat (fig. 3). La cantonada és l'element més meridional i conserva quatre blocs, amb una altura damunt la roca mare de 150 cm, als quals s'afegeix una paret moderna. El bloc més gran (segona filada) fa 143 x 64 cm i presenta forat lateral per facilitar la seva col·locació. Descansa sobre dos blocs de 75 x 44 i 82 x 39 cm, respectivament, un d'ells també presenta el forat per a la pinça. El bloc de la quarta filada té unes dimensions de 113 x 41. Aquests escaires són l'extrem d'una paret construïda amb material menut i morter que, més al nord, és alterada per la presència de tres grans blocs de pedra que delimiten una mena de claveguera de 47 x 45 cm de llum (fig. 4). La pedra superior també és de grans dimensions: 135 x 60 cm i presenta un forat dels ja comentats; els blocs de suport fan 78 x 45 (sud) i 76 x 48 (nord) cm. Passada aquesta estructura, i sempre en direcció nord, continua la paret en pedra petita fins

topar amb un ampli mur en el mateix material, del qual es conserva una alçada d'un metre i té un gruix d'uns 60 cm, aproximadament; pel fet d'assolir una orientació oest-est, apareix seccionat pel camí. L'habitació septentrional que delimitava aquest mur presentava un paviment sòlid en *opus signinum*, conservat uns 4 metres. Sobre la roca base, s'aprecia al tall una fina capa de terra, el *rudus* o capa de preparació de pedra petita, i l'extensió final del *opus signinum*, pròpiament dit, el gruix del qual oscil·la entre els 9 i els 14 cm (fig. 5).

Amb la simple observació visual i sense una intervenció arqueològica, es fa difícil interpretar els conjunts següents, de vegades emmascarats per construccions modernes en pedra ja en desús; no obstant això, uns metres més al nord, s'observen fragments caiguts i en peus de parets fetes amb pedra menuda i morter, possibles estrats tallats, i un gran bloc de pedra que potser indica un nou mur seccionat. A uns quants metres en direcció oest, hi ha diverses tanques i construccions camperoles actualment no habitades, que en la seva base presenten blocs de pedra anormalment grans; en un cas es conserven dues filades dipositades en sec, que podrien indicar la reutilització d'una paret de la vil·la per cases posteriors; en altres ocasions, sembla haver-se aprofitat els blocs, ja que s'intercalen rebliments diversos. Al començament de l'antic camí de Tàrraga -i només en els primers centernars de metres-, als marges antics dels camps s'observen blocs de pedra escairats i amb encoixinats sortints, potser indicatiu d'una espoliació antiga de la vil·la, encara que cal ésser cauts, ja que són blocs de mides modestes i la tècnica de l'encoixinat es recupera a Lleida en temps tardomedievals, com ara al proper castell de la Floresta o als fonaments de l'església de Sant Joan a Lleida.

Un element constructiu recuperat pel Sr. Batalla al costat de les restes romanes visibles són dos tubs cilíndrics de ceràmica per a conducció (fig. 6). El més gran conserva un cos sencer de 60 cm amb el pas ample de 13,2 cm, i és trencat en el sentit contrari quan començava l'apèndix d'encaix; no obstant això, el segon fragment, que només es conserva en 50 cm permet mesurar l'encaix, que fa 9 cm de diàmetre en el punt més estret. Aquestes mides són intermèdies entre els dos extrems documentats a Pompeia (Adam, 1989, p. 284-285). Les canonades romanes en terrissa són relativament freqüents a la Península; per exemple, a la ciutat de Belo (Cadis) se'n trobaren en estratigrafia (Domergue, 1973, p. 66-68 i 70, lam. VI, 1-2) en nivells del segle I aC anteriors a August. Les peces de Belo presenten un coll suau, mentre que les arbequines el presenten molt marcat.

3.3. Materials i cronologia

Els materials recuperats en prospecció han estat marcats amb la clau ESC i les dues darreres xifres de l'any en què es trobaren. S'ha de tenir present el caràcter selectiu d'aquestes recollides, que han donat prioritat als elements amb forma, i en especial a les peces fines, a l'efecte d'assolir una datació inicial. Acceptada aquesta premissa, es pot considerar que s'han recuperat les següents quantitats, expressades en fragments: *campaniana A tardana*: 1 vora; *campaniana B oïde*: 1 peu; *roig pompeïà*: 3 informes; *ibèrica pintada*: 9 informes, un d'ells amb bicromia; *ibèrica comuna*: 1 vora; *TSI*: 2 peus i 4 informes; *TSG*: 7 vores, 3 peus i 6 informes, un d'ells decorat; *TSH decorada*: 3 vores, 1 fons amb cercles concèntrics i 10 informes: (4 amb cercles concèntrics, 1 amb cercles i rosetes, 1 amb una roseta octopetalada, 3 amb motius vegetals, 1 metopat); *TSH llisa*: 27 vores, 6 peus i 48 informes; *TSCA* 4 vores i 7 informes; *cuina africana*: 14 vores i 8 informes; *llàntia*: 1 nansa; *àmfora* 1 vora, 1 arrencada d'ansa, 1 carena del coll indeterminat, 1 pivot i 2 informes; *comuna engalba vermellosa*: 4 vores, 1 fons i 11 informes; *comuna oxidada*: 4 vores, 3 fons, 4 nanses i 11 informes; *comuna oxidada/reduïda*: 1 informe; *comuna a torn cuina*: 1 vora i 1 informe; *ceràmica a mà*: 3 informes; *grisa incerta*: 2 vores, 2 fons, 5 anses i 38 informes; *grisa medieval*: 1 vora; *ceràmica amb manganès*: 4 informes; *ceràmica oxidada incerta*: 1 orelleta i 2 informes; *vidre romà*: 1 peu i 1 informe; *marbre blanc incert*: 1 fragment informe.

Ceràmica de vernís negre

1. (ESC-89) Petit fragment de vora de ceràmica campaniana A tardana. Argila granatosa de fractura roma. Vernís negre una mica granulós i iridescent, desigualment conservat (fig. 7,1).

2. (ESC-92) Frag. de peu de ceràmica campaniana afi a la B, possiblement d'una forma Lamb. 5/7, Morel sèrie 2200. Argila beix amb algunes partícules micàcies, fractura irregular. Vernís negre, a l'exterior, i marró intens, a l'interior, per efecte d'apilament al forn (fig. 7,2).

La datació de la sèrie 2200 se situaria entre final del segle II aC i primera meitat del I aC; està documentada al jaciment romà de Grealó (Lleida) (Junyent & Pérez, 1982, núm. 6 i 7).

Ceràmica ibèrica pintada

(ESC-92) Frag. informe. Argila ataronjada pàl·lida i superfícies del

mateix color, amb partícules inferiors al mil·límetre. Base cremosa a l'exterior i pintura morada: una banda i una sèrie d'"esses" horitzontals (fig. 7,3).

El motiu seriat d'"esses" en horitzontal, amb desproporció pronunciada entre la part superior i l'inferior, apareix a mitjan segle I aC abundantment en La Paeria (Lleida) (Garcés, 1992, fig. 135, 2-4; 142, 6-7; 151, 10 i 174, 17), més rarament en el veí jaciment de Portal de Magdalena (Garcés 1992, fig. 195,6; 209,12 i 215,5), també entre materials de La Fita (Juneda) (Garcés, 1992, fig. 254,8), a Gebut (Soses) (Garcés, 1992, fig. 241,3) i La Vispesa (Tamarit de Llitera) (Maestro & Domínguez, 1987, p. 149 i lám. 7,1).

Terra sigillata itàlica

(ESC-89) Frag. de fons. Argila ataronjada amb fractura irregular. Vernís marronós i una mica lluent, desigual i ben conservat (fig. 7,4).

La presència d'aquestes produccions reforcen el *continuum* del vernís negre, omplint el darrer terç del segle I aC i primeres dècades del segle I dC.

Terra sigillata sud-gàl·lica

1. (ESC-89) Frag. de vora, possiblement una forma Drag. 18. Argila depurada, compacta, vermella totxo, de fractura en arestes molt pronunciades. Vernís vermell molt espès i ben adherit (fig. 7,5).

Si es confirmés l'atribució a la forma Drag. 18, la datació aniria del 30 al 150 dC.

2. (ESC-90) Frag. de vora, possiblement una forma Drag. 27. Argila depurada, compacta, vermella totxo, de fractura en arestes. Vernís vermell una mica marronós, lluent i ben adherit, amb el característic esquerdat (fig. 7,6).

Aquesta forma és molt freqüent a l'Antic Portal de Magdalena, a Herda (Pérez, 1991, p. 96-98) i també al jaciment rural de Raïmat (Lleida) (Pérez *et alii*, 1988, p. 56-58). És característica de la segona meitat del segle I dC, encara que pot assolir cronologies més tardanes.

3. (ESC-94) Frag. de fons, possiblement d'una forma Drag. 15/17. Argila depurada, compacta, vermella totxo, de fractura en arestes. Vernís vermell lluent i ben adherit, amb el característic esquerdat (fig. 7,9).

4. (ESC-90) Frag. de peu. Argila depurada, compacta, vermella totxo, de fractura en arestes. Vernís vermell una mica marronós, lluent i ben adherit, amb esquerdat (fig. 7,10).

Terra sigillata hispànica

1. (ESC-90) Dos fragments de vora i cos, forma Drag. 29. Argila depurada de color rosat intens amb fines partícules blanquinoses. Vernís espès, lleugerament granulós, una mica marronós; en general, ben conservat. Decoració vegetal, un registre de fulles sobre un segon registre de fulles i garlandes (fig. 7,7).

La forma Drag. 29 es concentra en un període molt precís, al voltant del 50-75 dC.

2. (ESC-92) Frag. de vora, possiblement de forma Drag. 37. Argila rosada amb finíssimes partícules blanquinoses, vernís vermell una mica marronós clar, lluent i irregularment conservat; fractura regularitzada (fig. 7,11).

Exemplar de gran diàmetre i vora ametllada (Mezquíriz, 1961, 106), que permet situar el seu període de fabricació del 75 al 125 dC.

3. (ESC-90) Frag. de vora forma Drag. 37. Argila depurada de color rosat intens amb fines partícules blanquinoses. Vernís espès, lleugerament granulós i lluent, ben adherit i encara ben conservat. Presenta decoració de cercles concèntrics (fig. 7,8).

Els cercles decoratius són d'una disposició afí a un fragment procedent d'Empúries (Mezquíriz, 1961, núm. 1720).

4. (ESC-93) Frag. de vora forma Drag. 37. Argila ataronjada rosàcia, de fractura tova. Vernís clar, una mica granulós, desigualment conservat (fig. 7,12).

5. (ESC-89) Petit frag. de vora, possiblement forma Drag. 27. Argila ataronjada i vernís de tonalitat una mica marronosa, lluenta (fig. 7,13).

6. (ESC-91) Frag. de vora, possiblement forma Drag. 27. Argila ataronjada de fractura poc definida. Vernís vermell clar poc espès, desigualment conservat (fig. 7,18).

La forma Drag. 27 comença a produir-se aviat, però perdura fins al segle IV dC.

7. (ESC-91) Frag. de vora, possiblement d'una forma Drag. 18. Argila ataronjada, uniforme, de fractura irregular, vernís vermell pàl·lid però ben adherit (fig. 7,16).

8. (ESC-89) Frag. de vora, possiblement una forma Drag. 18. Argila una mica rosada, de fractura roma. Vernís una mica marronós, lluent i ben adherit (fig. 7,17).

Si es tractés d'aquesta forma, la seva cronologia aniria de la segona meitat del segle I al segle II dC. (Pérez, 1991, p. 95).

9. (ESC-89) Frag. d'una vora possiblement de forma Drag. 44. Argila una mica rosada, amb partícules, fractura en arestes. Vernís clar de tonalitat, però ben adherit i conservat (fig. 7,19).

La forma Dragendorff 44 apareix a final del segle I i és freqüent al segle II dC, però també pot perdurar fins als segles III-IV dC. És una forma abundosa al proper Portal de Magdalena de Lleida (Pérez, 1991, p. 100-101).

10. (ESC-89) Dos fragments d'una vora forma Hispànica 4. Argila ataronjada, de fractura irregular i per capes. Vernís lluent i en general ben conservat, una mica ataronjat. Decoració d'estries de rodeta a la cara superior de la vora (fig. 7,20).

La Hispànica 4 és una forma exclusiva de la Península que apareix en el darrer terç del segle I dC i continua al llarg de tota la centúria següent. Potser l'horizontalitat de la vora es un indicatiu de la seva particular antiguitat. En qualsevol cas, és una forma freqüent al proper Portal de Magdalena de Lleida (Pérez, 1991, p. 102 i núm. 757-758).

11. (ESC-92) Frag. de vora, forma indeterminada (Ritt. 8?). Argila ataronjada, de fractura roma; vernís clar, poc lluent però ben adherit (fig. 7,24).

12. (ESC-91) Frag. de vora, forma indeterminada. Argila ataronjada vermellosa i vernís una mica marronós, espès i ben adherit (fig. 7,25).

13. (ESC-92) Frag. informe. Argila rosada amb finíssimes partícules blanquinoses; vernís vermell una mica marronós clar, lluent i ben adherit. Fractura rectilínia Decoració de cercles concèntrics entre motius espiraliformes acabats en cercle (fig. 7,15).

14. (ESC-89) Frag. de fons, potser d'una forma Drag. 37. Argila rosada amb nombroses partícules blanquinoses apreciables a simple visata, fractura irregular amb tendència a marcar arestes. Vernís vermell granulós, després a capes. Decorada amb cercles concèntrics, la cara interior del peu pot conservar l'extrem d'un grafit (fig. 7,14).

15. (ESC-90) Frag. de peu. Argila rosada, de fractura desigual. Vernís vermell ben conservat, de densitat desigual (fig. 7,21).

16. (ESC-94) Frag. de fons. Argila de color rosat amb partícules blanquinoses, quelcom porosa, de fractura irregular. Vernís vermell suau, irregular, i conservat en general bé. Presenta dues incisions, possiblement d'una lletra en la cara superior, però també poden ésser efecte de les remocions del camp (fig. 7,22).

17. (ESC-90) Frag. de peu. Argila rosada, de fractura roma. Vernís regularment conservat; en la part inferior presenta dues lletres gravades (fig. 7,23).

Ceràmica africana terra sigillata clara A

1. (ESC-92) Frag. de vora forma Lamb. 2A / Hayes 9. Argila d'intens color taronja i superfícies allisades i ataronjades, amb fractura regular. L'exterior presenta decoració estriada a rodeta (fig. 7,27).

Pertany a una forma antiga dintre de les produccions africanes, datable entre el 100 i el 160 dC (Carandini, 1981, XIV,8).

2. (ESC-91) Frag. de vora. Pasta ataronjada i superfícies més lluent, fractura irregular (fig. 7,26).

Possiblement pertany, com el cas anterior, a una forma Lamboglia 2A / Hayes 9, en la variant sense estries.

3. (ESC-90) Frag. de vora ametllada, forma Lamb. 10A / Hayes 23B. Argila ataronjada i vernís rugós del mateix color (fig. 7,28).

Aquesta forma apareix en la primera meitat del segle II dC, però arriba fins a final del segle IV i principi del segle V dC.

Ceràmica de cuina africana

1. (ESC-89) Frag. de vora de plat/tapadora. Argila ataronjada amb impureses, de fractura irregular i superfícies del mateix color, amb la característica vora grisa fumada (fig. 7,30).

2. (ESC-90) Frag. de vora fumada de plat/tapadora. Argila taronja intensa i superfícies del mateix color, amb empremtes del terrissaire no allisades i la característica vora fumada en gris (fig. 7,31).

3. (ESC-93) Frag. de vora de plat/tapadora. Argila ataronjada amb partícules superiors al mil·límetre, fractura irregular. Superfícies del mateix color. Característica vora grisosa fumada (fig. 7,32).

Els exemplars 2 i 3 semblen correspondre a la forma Ostia III,332, freqüentíssima a tot el nord-est peninsular (Aguarod, 1991, p. 247-251). Segons M. C. Aguarod, els primers exemplars arribarien en el regnat de

Claudi, però és més freqüent en la segona meitat del segle I dC i, en particular, al llarg de tot el segle II dC.

4. (ESC-91) Frag. de vora de cassola. Pasta ataronjada pàl·lida, amb impureses, una mica més pujada de color a la cara interior; exterior, gris fumat (fig. 7,29).

La cassola de forma Ostia III,267A és abundantíssima a tot Catalunya i la vall de l'Ebre; per exemple, apareix amb profusió a Raïmat (Pérez *et alii*, 1988, p. 89). La seva cronologia oscil·la entre molt a final del segle I dC i principi del segle V dC, però la variant A, segons C. Aguarod, és percentualment més comuna en els primers segles, en dates tardanes és reemplaçada sovint per la variant B.

Llàntia

1. (ESC-90) Frag. de nansa del tipus de disc baix. Argila rosada amb partícules blanquinoses, superfície exterior color marronós fumat (fig. 7,37).

Segons Mª T. Amaré les llànties de nansa de disc baix comencen a produir-se en època flàvia, però perduren fins a finals de l'Alt Imperi (Amaré, 1989, pág. 52).

Ceràmica comuna oxidada amb engalba vermellosa

1. (ESC-89) Frag. de vora ametllada. Argila amb impureses, de color ataronjat pàl·lid i superfícies del mateix color; l'interior conserva empremtes dels terrissaires. Restes d'engalba marronosa a l'exterior (fig. 7,35).

2. (ESC-89) Frag. de vora de gerro. Argila rosada, compacta amb aresta marcada. Superfícies allisades amb engalba rosada a l'exterior i marronosa a l'interior (fig. 7,33).

Aquest perfil té gran semblança amb un exemplar trobat a Raïmat (Lleida), en el conjunt dels segles I-II dC (Pérez *et alii*, 1988, p. 121 i núm. 9).

3. (ESC-89) Frag. de vora de gerro. Argila beix, ben decantada, amb algunes partícules micàcies. L'interior s'ha després de manera escamada, l'exterior conserva engalba marró caoba (fig. 7,36).

Ceràmica comuna oxidada

1. (ESC-89) Frag. de vora i arrencada de nansa d'una gerreta. Argila ataronjada ben decantada amb algunes partícules micàcies. Superfícies del

mateix color, allisades (fig. 7,34).

2. (ESC-89) Frag. de vora de gerra. Argila de nucli grisós i superfície beix groguenc, amb nombroses impureses d'1-2 mm, l'interior presenta una mena d'engalba ataronjada (fig. 7,39).

3. (ESC-89) Frag. de vora d'una forma tancada. Nucli lleugerament rosat i superfícies groguenques, amb abundós desgreixant d'1-3 mm de diàmetre (fig. 7,38).

4. (ESC-90) Frag. de fons. Pasta rosada amb alguna partícula micàcia, amb fractures en aresta. Allisat exterior groguenc (fig. 7,41).

Vidre

(ESC-92) Frag. de peu de vidre. Peu tubular, vidre verdós; conserva una mica de patina (fig. 7, 40).

Àmfora

34 fragments que permeten reconstruir el perfil i gran part d'una àmfora Dressel 23, d'oli bètic. En el tall fresc i a simple vista, s'aprecia un nucli grisós i uns contorns marrons clars, així com diverses partícules. Superfícies irregularment allisades, una mica groguenques (fig. 4). Aquest recipient procedeix d'una troballa del Sr. M. Batalla, de fa uns quinze anys.

Les àmfores Dressel 23 corresponen a l'exportació d'oli de la Bètica i són una evolució tardana -per la seva tipologia i absència al Testaccio- de les Dressel 20, encara que vinculades bàsicament a la mateixa zona de producció. Comencen a produir-se a mitjan segle III dC i continuen en la centúria posterior (Remesal 1983, p. 115-131). L'exemplar aquí reproduït correspon a una Dressel 23 canònica.

4. CONCLUSIONS

Els orígens del nucli d'Arbeca -deixant de banda el poblament prehistòric i protohistòric de la rodalia- remunten al poblament ibèric del Castell, del qual ens resta, ara per ara, ben poca informació, però suficient per afirmar que almenys era en actiu ja a final del segle III i al llarg del segle II aC. L'estratègia de predilecció per un emplaçament defensiu sembla evident, però altres jaciments propers de característiques afins presenten continuïtats cronològiques molt més pronunciades, com el Tossal del

Ceba, amb materials l'edat del ferro a ceràmiques ibèriques i materials iberoromans.

En temps romans, la nova situació de pacificació general comporta la predilecció per un lloc més còmode, es prefereix el suau vessant de l'actual zona de L'Escorxador. Un i altre jaciment exploten el mateix territori agrícola i ramader, però la coincidència avui per avui sembla més geogràfica que cronològica: la possible vil·la de L'Escorxador començaria en algun moment del segle I aC, quan ja no sembla documentar-se activitat al poblat, i assoliria un moment intens de vida entre els segles I-III dC; les datacions posteriors no són pròpies, sinó fruit de la llarga perduració possible d'alguns materials, i no es documenten materials estrictament baix imperials.

Malgrat això, seria erroni fer una lectura precipitada i parcial de les dades partint de l'abandonament d'Els Vilars a mitjan segle IV aC i la seva substitució pel poblat del Castell d'Arbeca i, posteriorment, per la vil·la de L'Escorxador. Aquests jaciments s'emmarquen en una xarxa poblacional més densa i complexa, tot just prospectada. En l'espera d'un estudi de conjunt, avancem aquestes dades.

La importància dels jaciments d'Arbeca està en el fet de ser un dels casos, a la plana occidental catalana, de proximitat notable entre poblat ibèric en cim i jaciment romà a tocar en la base. Juntament amb Margalef I i II (Torregrossa), Els Vilans A i B (Aitona), Gebut A i B (Soses), Roques de Sant Formatge I i II (Seròs) i Santa Quitèria/Vil·la Fortunatus (Fraga), a l'oest, i La Fogonussa A i B (Sant Martí de Riucorb), La Cadena/Molí (Guimerà-Vallfogona de Riucorb), Tossal del Mor (Tàrrega), Estinclells A i B (Verdú) i Tossal del Barcelonès/Vil·la de la Jove (Vilanova de l'Aguda), a l'est, indiquen una de les vies seguides en el canvi de la romanització: el desplaçament de nucli des d'un origen anterior i immediat.

BIBLIOGRAFIA

- ADAM, J. P. (1989). *La construction romaine. Matériaux et techniques*. Ed. Picard (2a ed.), París.
- AGUAROD, C. (1991). *Cerámica romana importada de cocina en la Tarraconense*, Institución Fernando El Católico, Saragossa.
- ALONSO, N.; GARCÉS, I.; JUNYENT, E.; LAFUENTE, A.; LÒPEZ, J. B.; MIRÓ, M.; ROS, M. T.; ROVIRA, C. (en premsa). Aproximació

a l'estudi del territori d'Els Vilars (Arbeca, les Garrigues) i la seva explotació, *Gala*, 3.

- AMARÉ, M. T. (1989). *Lucernas romanas en Aragón*, Institución Fernando El Católico, Saragossa.
- BARTLETT, X.; PUCHE, J. M.; SORRIBES, E. (1990). La romanització a la vall del Llobregós: el cas de la vil·la de la Jove i del poblat del Tossal del Barcelonès, 8è *Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*, Institut d'Estudis Ceretans, Puigcerdà, p. 27-34.
- BOLEDA, R. (1976). *Carta arqueològica de les valls dels rius Corb, Ondara i Sió*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida.
- CARANDINI, A. (1981). *Atlante delle forme ceramiche, vol. I: Ceramiche fine romana nel bacino mediterraneo. Testo e Tavole*, Istituto della Enciclopedia Italiana, Roma.
- GARCÉS, I. (1992). *Assimilació, resistència i canvi a la romanització en el món ilerget*, Tesi doctoral microfitxada núm. 1422, Universitat de Barcelona.
- GARCÉS, I.; JUNYENT, E.; LAFUENTE, A.; LÒPEZ, J. B. (1993). Els Vilars (Arbeca, les Garrigues): primera edat del ferro i època ibèrica a la plana occidental catalana, *Laietania*, p. 43-59.
- JUNYENT, E.; PÉREZ, A. (1982). El yacimiento romano de La Fonteta de Grealó (Lleida, Segrià). *Ilerda*, XLIII, p. 63-93.
- MAESTRO, E. M.; DOMÍNGUEZ, A. (1987). Contribución al estudio de la romanización en la Litera: el yacimiento de La Vispesa (Tamarite de Litera), *Bolskan*, 3, p. 135-167.
- MEZQUÍRIZ, M. A. (1961). *Terra Sigillata Hispanica*. The William L. Bryant Foundation, València.
- MIRADA, J. (1995). El jaciment protohistòric de L'Estany (Arbeca, les Garrigues), *Urtx*, 7, p. 7-22.
- MOREL, J.P. (1981). *La céramique campanienne: les formes*. École Française de Rome. Roma.
- PÉREZ, A.; AMARÉ, M. T.; CAMPS, P.; GARCÉS, I.; MARCO, M. T. (1988). *Els materials del jaciment romà de Raïmat, Lleida*. Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida.
- PÉREZ, A. (1991). *La terra sigillata de l'antic Portal de Magdalena*. Monografies d'Arqueologia Urbana, núm. 1, Ajuntament de Lleida.
- REMESAL, J. (1983). Transformaciones en la exportación del aceite bético a mediados del siglo III dC, *Producción y comercio del aceite en*

la antigüedad, Segundo Congreso Internacional, Sevilla 1982, Ed. Universidad Complutense, Madrid, p. 115-131.

SANS, J. M.; PAU, A. (1983). *Arbeca. Història i record*. Ajuntament d'Arbeca.

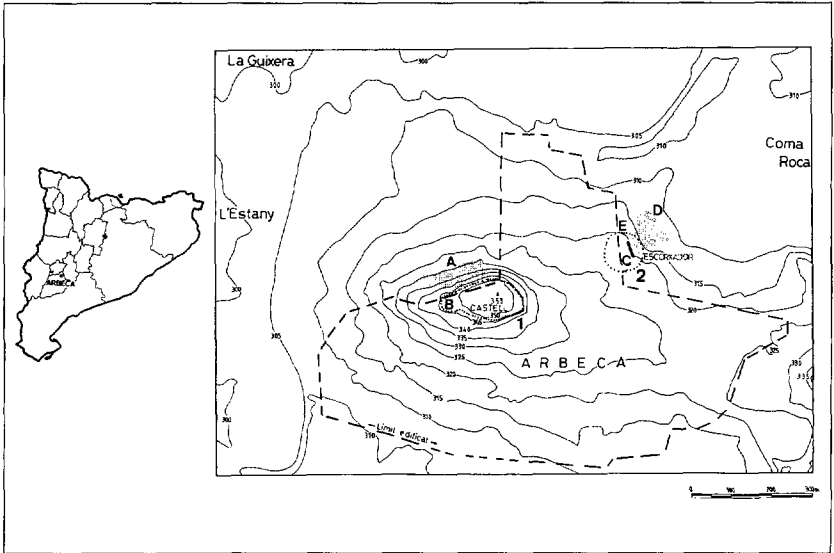

fig. 1. Situació d'Arbeca i reconstrucció topogràfica actual sota el nucli urbà de la vila. 1. Poblament ibèric del Castell; A. Vessant on s'aprecien ceràmiques superficials, B. Hipotètic límit de l'antic poblament ibèric; 2. Vila romana de L'Escorxador: C. Restes constructives romanes, D. Dispersió de ceràmiques superficials, E. Hipotètica extensió del conjunt romà.

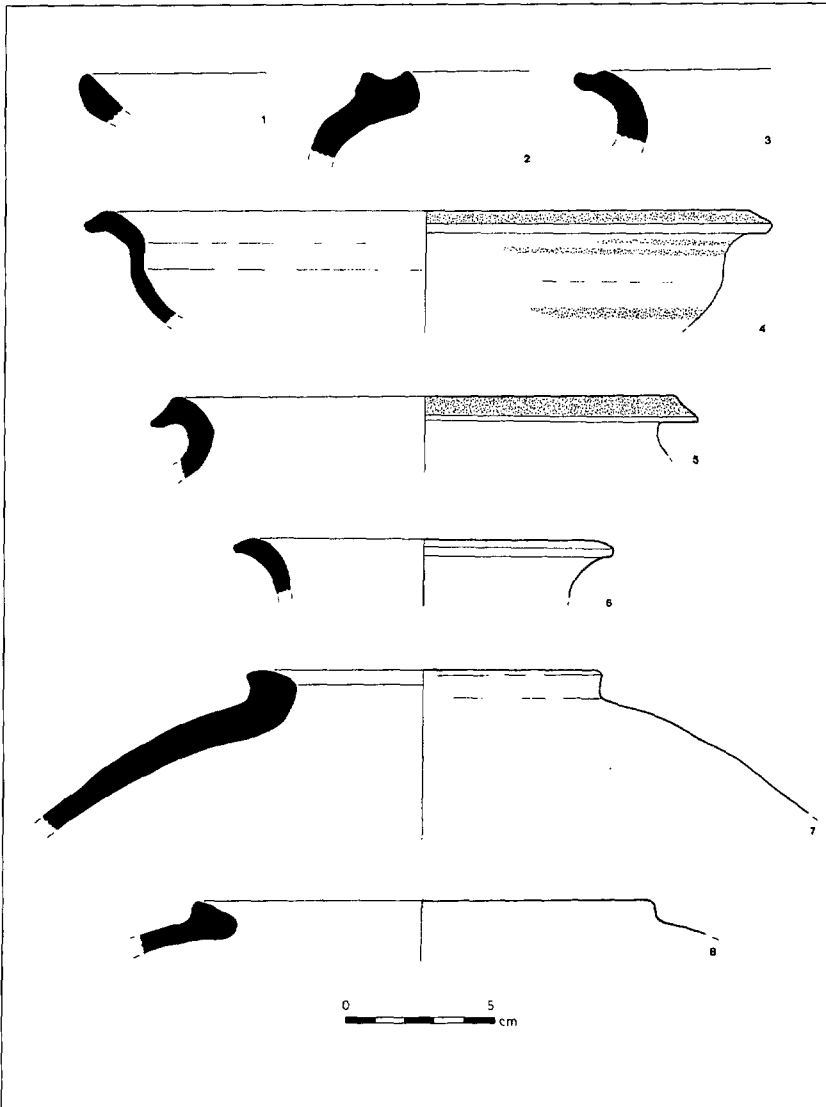

fig. 2. Materials ibèrics procedents del Castell.

fig. 3. Principals estructures romanes visibles davant de L'Escorxador: d'esquerra a dreta, cantonada amb blocs de pedra escairats, possible conducció, mur est-oest seccionat i paviment en *opus signinum*.

fig. 4. Detall de la possible conducció.

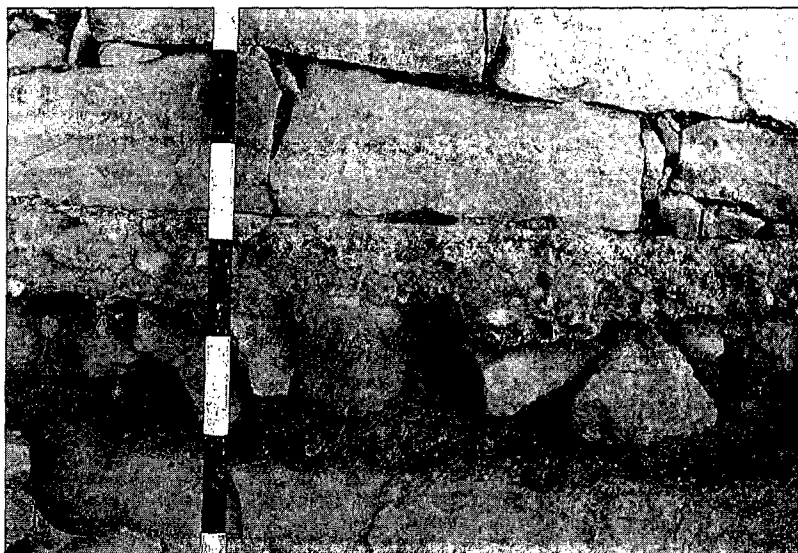

fig. 5. Detall del paviment en *opus signinum*.

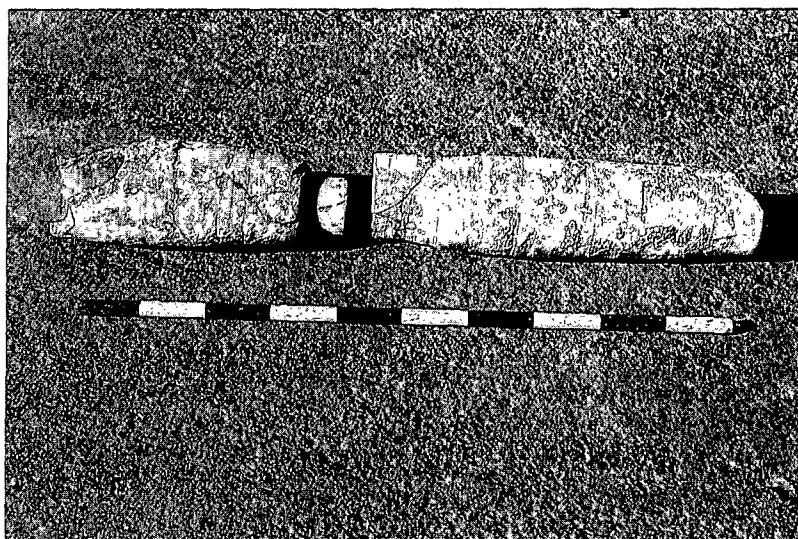

fig. 6. Canonades de ceràmica procedents del conjunt de L'Escorxador.

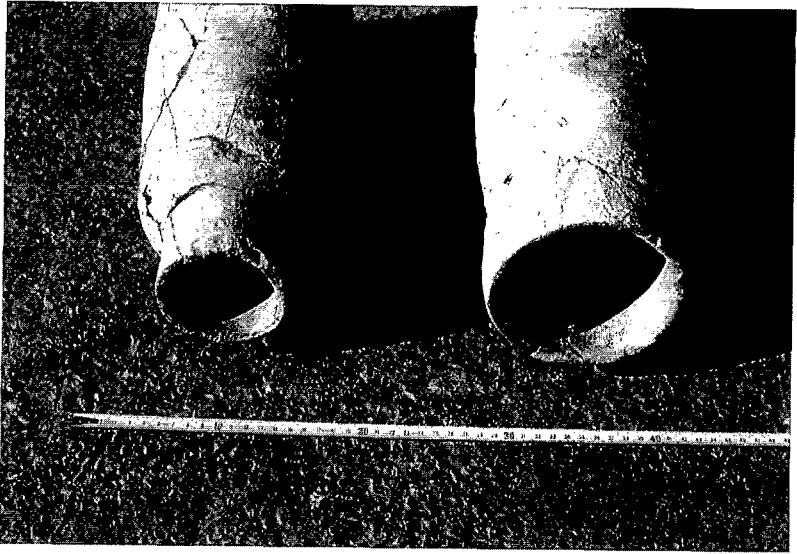

fig. 7. Detall dels tubs anteriors.

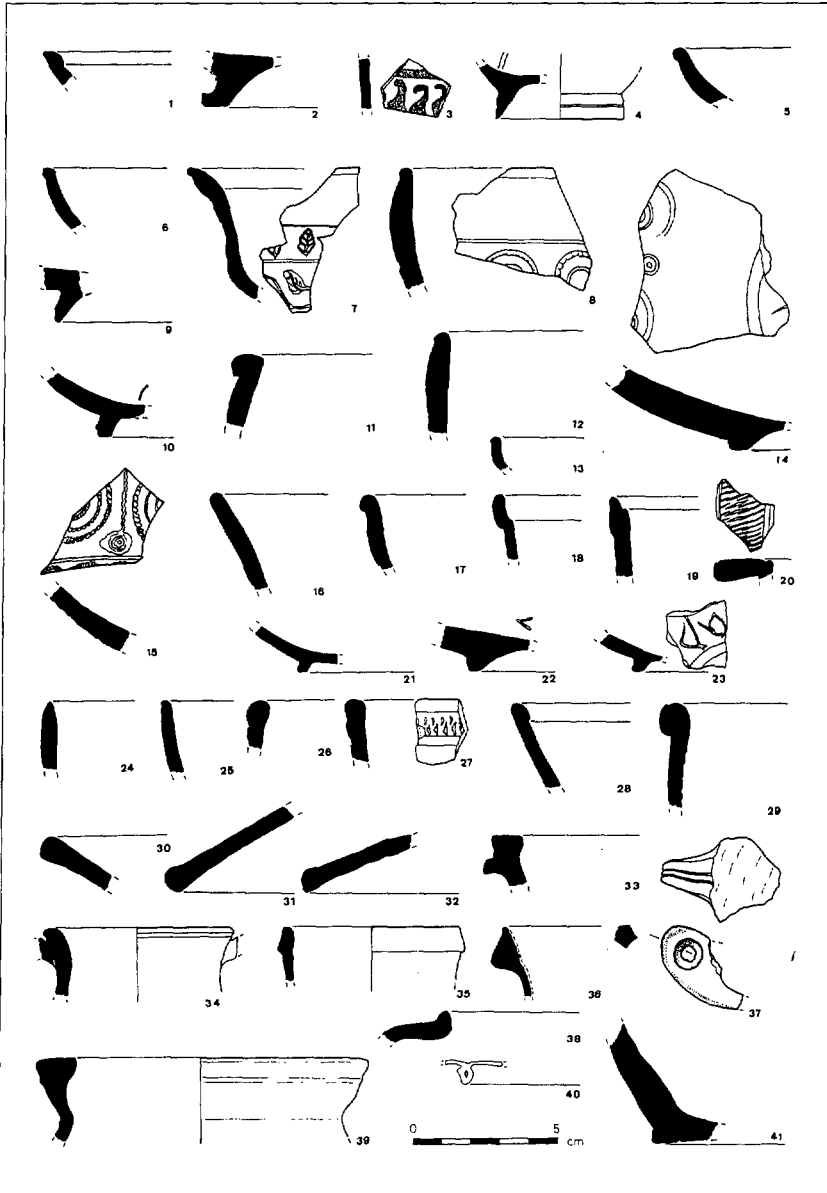

fig. 8. Materials romans procedents de L'Escorxador.

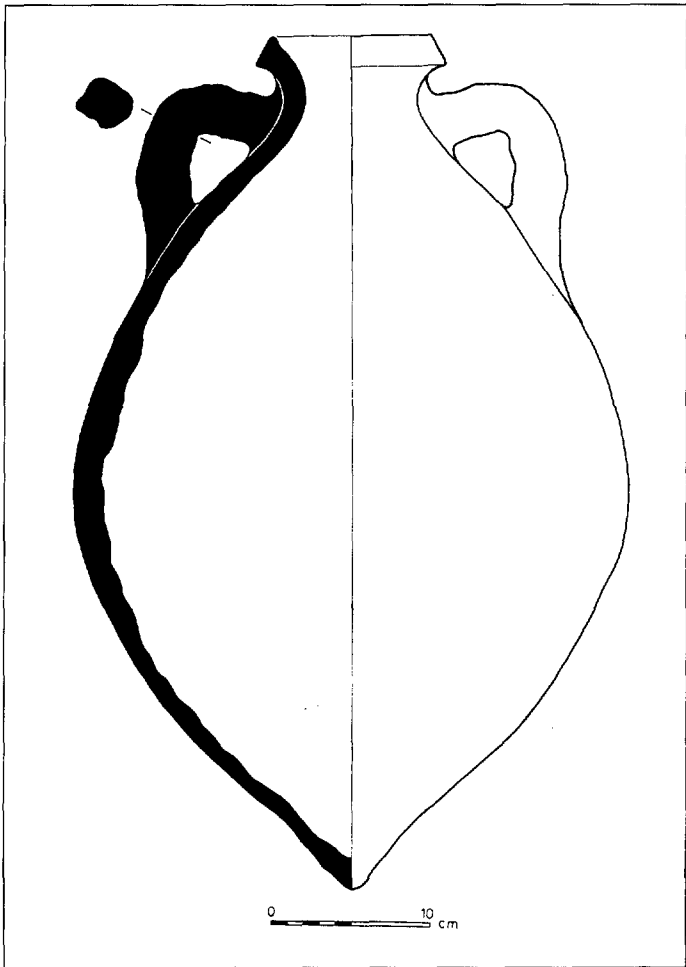

fig. 9. Àmfora d'oli bètica, Dressel 23, procedent de L'Escorxador.